

# УНАБИ МЕВА ПАШШАСИГА ҚАРШИ КУРАШДА ВА ЮҚОРИ ҲОСИЛ ОЛИШДА ТУПРОҚҚА ИШЛОВ БЕРИШ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Муродов Боқижон Эгамбердиевич,  
б.ф.н., доцент,  
Тошкент давлат аграр университети.

**Аннотация:** Ушбу мақолада баён этилганидек унаби мева пашшаси ҳаётининг гумбаклик босқичини асосан тупроқнинг 1-3 см юза қатламида ўтказлади. Шунга асосан қарши курашда тупроққа тўғри ва ўз вақтида ишлов беришнинг аҳамияти ва самарадорлиги тўғрисида илмий изланиш натижалари баён этилган.

**Калим сўзлар:** мевали бог, популяция, етук зот, авлод, личинка, унаби мева пашшаси.

**Аннотация:** В статье описаны основные эффективные меры борьбы в результате изучения биоэкологии Унабийской плодовой мухи, а именно образа жизни. Плодовые мухи проводят грибковую стадию своей жизни в основном в 1-3 см поверхностном слое почвы. На основании этого описаны результаты научных исследований о важности и эффективности правильной и своевременной обработки почвы в борьбе с Унабийской мухой.

**Ключевые слова:** фруктовый сад, популяция, взрослый, потомство, личинки, унабиевая плодовая муха.

**Annotation:** The article describes the main effective control measures as a result of studying the bioecology of *Carpomya vesuviana* A. Costa, namely its way of life. The fruit flies spend a fungal stage of their life mainly in 1-3 cm surface layer of soil. Based on this, the results of scientific studies on the importance and effectiveness of proper and timely soil treatment in the control of this fruit fly are described.

**Keywords:** orchard, population, adult, offspring, larvae, unabium fruit fly.

**Кириш.** Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 20-мартдаги ПҚ-4246-сонли “Ўзбекистон республикасида боғдорчилик ва иссиқхона ҳўжалигини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори билан Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ҳўжалиги вазирлиги ҳузурида “Боғдорчилик ва иссиқхона ҳўжалигини ривожлантириш агентлиги” ташкил этилди. Бугунги кунда бутун эътибор республика аҳолисини мева-сабзавотга бўлган эҳтиёжини таъминлашга ва экспорт қилиш салоҳиятини оширишга қаратилмоқда.

Ўзбекистонда боғдорчиликни ривожлантиришнинг илмий асосланган йўналишлари ишлаб чиқилмоқда ҳамда суғориш ва ўғитлаш тизими такомиллаштирилмоқда. Боғ барпо қилиш ишларида уруғлик мевали дарахтларга, асосан олма дарахтларига катта эътибор берилмоқда. Шу билан бирга қадимдан ихтисослашган уруғлик мевали боғлар билан бир қаторда аҳолини қимматбаҳо данакли мевалар билан таъминлайдиган боғлар ташкил этиш долзарб масала бўлиб қолмоқда. Республикамиз боғдорчилиги аҳолини асосий углеводлар, витаминларга бой бўлган турли-туман мевалар билан ҳамда қайта ишлаш саноатини хом-ашё билан таъминламоқда.

**Адабиётлар таҳлили.** Ҳўжалик ва иқтисодий жиҳатдан асосий мевали дарахтлар олма, ўрик, шафтоли ва бошқа мевалилардан қолишмайдиган ҳамда катта аҳамиятга эга бўлган мевали дарахтлардан бири субтропик ўсимлик унаби яъни Хитой хурмосидир. Унаби қимматбаҳо мевали дарахтлар қаторига кириб, нафақат Ўрта Осиёда, балки Кавказorti, Хитой, Ҳиндистон, Афғонистон, Эрон, Италия, Франция, Испания, Жазойир, Сурия, Монголия, Корея ва АҚШ каби мамлакатларда ҳам кенг тарқалган.

Унабининг зараркунандалари жуда тор доирада ўрганилган бўлиб, улардан биргина унаби мева пашшасининг зарари на-

тижасида ҳосилнинг 50-60% миқдори, айрим ҳолларда эса ҳатто 90-100% миқдори нобуд қилмоқда (Романевич, 1956; Муродов, 1997; Холиқов, Муродов, 1998).

Боғдорчиликдан юқори ва сифатли ҳосил олишда кўплаб омиллар салбий таъсир этади, уларнинг ичида энг хавфлиси ўсимлик зараркунанда ва касалликлари ҳисобланиб, бу зарарли организмлар ҳисобига ҳар йили катта миқдордаги ҳосил нобуд бўлмоқда. Айниқса, зараркунанда ҳашаротлар етказадиган зарар натижасида ҳосилдорлик фақат мевали боғлардагина эмас, балки ёввойи ҳолда ўсувчи мевали дарахтларда ҳам кескин камайиб, айрим йилларда эса ҳосил бутунлай нобуд бўлмоқда.

Ўзбекистоннинг кўпгина боғларида олма ва олхўри қурти, бинафшаранг ва калифорния қалқондори, қандалалар, ўсимлик битлари ва бошқа кўпгина зараркунандалар ҳосилни миқдори ҳамда сифатига катта иқтисодий зарар етказиши кўрсатиб ўтилган. Зараркунанда ҳашаротларга қарши кураш олиб бориш учун уларнинг тур таркиби, яшаш тарзи ва уларга қарши самарали кураш усулларини билиш зарур. Мевали боғларга зарар етказадиган зараркунандалар жуда турли-туман бўлиб, улар бир-биридан ҳаёт тарзи, озикланиши ва кўпайиб ривожланиши билан тубдан фарқ қилади.

Қишлоқ ҳўжалик экинлари зараркунанда ҳашаротларининг ривожланиш жараёни маълум даражада тупроқ билан боғлиқдир. Зараркунандаларнинг айрим турлари масалан бузоқбошилар бутун ҳаётини тупроқда ўтказса, айрим турлари жумладан симқуртлар фақат зарар етказиш босқичини тупроқда ўтказди. Кўпгина ҳашаротлар тупроқда фақат тухум қўяди ёки гумбаклик босқичини ўтайди. Шунини таъкидлаш лозимки, тупроқ устида ҳаёт кечирувчи ҳашаротларнинг қишлоқ босқичи ёки диапауза ҳолати тупроқда ўтади.

Тупроқ кўп турдаги ҳашаротларни яшаш муҳити бўлиб, уларни миқдори, ривожланиш муддат ва даражаларига катта таъсир этади. Кўпгина ҳашаротларда тупроқнинг турли намлик, ҳарорат, механик таркиби ва бошқа хоссаларини танлаш хусусияти кузатилади. Тупроқ муҳитининг ўзгариши ривожланиши тупроққа боғлиқ бўлган ҳашаротларни ёппасига кўпайишига ёки камайиб кетишига сабаб бўлади. Демак тупроққа тўғри ишлов бериш зараркунанда миқдорини кескин камайишига олиб келади, натижада ўсимлик ва ҳосилнинг зарарланиш даражаси пасаяди.

**Таҳлил ва натижалар.** Унаби мева пашшасининг био-экологиясини ўрганиш натижасида шу нарса аниқ бўлдики, мазкур зараркунанда ҳар бир авлодини маълум ривожланиш босқичи тупроқда ривожланади. Июндан октябргача мева пашшаси личинкалари тупроқнинг юза қисмига тушиб ғумбакка айланади. Зараркунанда сохта ғумбаклик даврида тупроқда ривожланади ва учиб чиқади. Август-сентябрь ойларида эса иккинчи авлод личинкалари тупроққа тушиб ғумбакка айланади ва шу ерда қишлаб қолади. Унаби мева пашшасининг сохта ғумбаклари тупроқнинг 1-3 см юза қаватида қишлайди. Шунинг учун тупроқни чуқур ағдариш ва зичлаш пашшаларни ғумбакдан учиб чиқиш миқдорини кескин камайтиради.

2019-2021 йиллар давомида ТошДАУ тажриба хўжалигида зараркунанда миқдорини камайтириш мақсадида тупроққа ишлов бериш ишлари олиб борилди. Апрель ойининг охири - май ойининг бошларида боғ қатор оралари ва дарахт атрофининг айланаси 20-30 смгача чуқурликда ағдарилди. Тажрибадан шу нарса аниқ бўлдики, унаби мева пашшасининг тупроқдаги миқдори унаби меваларининг зарарланиш даражасига таъсир этади. Унаби мева пашшасининг ғумбаклик

даврида тупроққа тўғри ишлов бериш зараркунанданинг сонини кескин камайишига олиб келади. Шунини таъкидлаш лозимки, баҳорги тупроқни ағдариш ишларидан сўнг ёмғир ёғса тупроқни юза қавати зичлашади. Натижада ғумбакдан чиқадиган пашшаларнинг кўп қисми тупроқнинг зичлашгани туфайли учиб чиқолмасдан nobуд бўлади.

**Хулоса ва таклифлар.** Унабизор тупроғига тўғри ишлов беришимиз зараркунанда миқдорини кескин камайишига олиб келади.

Тупроққа ишлов бериш натижасида меваларнинг зараркунанда билан зарарланиш миқдори 100% гача камайд.

Тупроқни чуқур ва майин ағдарилиши ҳамда ўсимлик қолдиқларини йўқотиш натижасида ғумбакларнинг катта миқдори nobуд бўлади. Ҳашаротларни ғумбаклик даврида тупроққа ишлов бериш асосан зараркунандаларнинг nobуд бўлишига сабаб бўлади. Унутманг, ҳашаротнинг ғумбаклик даври тупроқда ўтса, тупроққа ишлов берилганда улар кўп миқдорда ҳалок бўлади.

Шунингдек барча агротехник кураш чораларини тўғри ўтказиш тупроқ иқлим шароитини ўзгартириб зараркунандалар миқдорини камайишига ва ўсимликни зарарланиш даражасини пасайишига сабаб бўлади.

Агротехник курашда тупроққа ишлов бериш чора-тадбирларининг афзалликлари шундаки, бунда атроф-муҳитга зарар етмайди, зарарли ҳашаротлар nobуд бўлади ва энтомофаглар эса сақланиб қолади. Масалан, олтинкўз энтомофагининг ҳаёти тупроқ билан мутлақо боғлиқ эмас, шунинг учун улар nobуд бўлмайди.

Шунинг учун унабизор тупроғига ишлов бериш усулини мукамаллаштириш мева ҳосилини ошиши ва сифатли бўлишига олиб келади.

#### АДАБИЁТЛАР:

1. Бей-Биенко Г.Я., Боғданов. Катков Н.Н., Чигаров Г.А., Щеголев В.Н. Сельскохозяйственная энтомология. Изд. 3-е переработанное. М-Л, Госиздат с/х литературы, 1955.- 519-521 б.
2. Романевич Б.В. Плодовая муха унаби (*Carponomyia yesuviana* A.Costa) и меры борьбы с ней // Тезисы докладов научной сессии УзГУ им.А.Навои. Самарканд, 1956.-С. 120.
3. Муродов Б.Э. Унаби мевасининг зараркунанда пашшаси // “Ўзбекистан Мустақиллиги – унинг фани ва технологияларини ривожлантириш кафолати” мавзусидаги биринчи республика илмий анжумани маърузалар тўплами. Тошкент, 1997.-Б. 264-265.
4. Муродов Б.Э., Юсупов А. Унаби ўсимлигининг зараркунандалари. // Ўзбекистан аграр фани хабарномаси - 2003 - №4(14). Б. 29-32.

УЎТ: 632.7+632.71(54U)

БОҒДОРЧИЛИК СИРЛАРИ

## МЕВАЛИ БОҒЛАРДА ҚАНДАЛАЛАРНИНГ УЧРАШ ДАРАЖАСИ ВА ЗАРАРИ

Ортиқов Умиджон Дониёрович,

қ.х.ф.н., доцент,

Сухроб Хайитов,

ассистент,

Тошкент давлат аграр университети.

**Аннотация:** дунё миқёсида фойдали сўқир қандалаларнинг 7 кенжа оила 561 авлодга мансуб 3400 та тури рўйхатга олинган. Бу ўринда, агробиеоценозларда тарқалган сўқир қандалаларнинг зарарли ва фойдали турлари биоэкологияси ҳамда ўсимликлар билан трофик алоқаларини изоҳлаш асосида биологик ва кимёвий кураш чораларини қўллаш юзасидан тавсиялар ишлаб чиқиш муҳим илмий-амалий аҳамият касб этади.